

**Triplex Confinium (1500.-1800.).
Ekohistorija.**

**Zbornik radova s međunarodnog
znanstvenog skupa održanog od 3.
do 7. svibnja 2000. godine u Zadru,**

ur. Drago Roksandić, Ivan Mimica,
Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić,
Književni krug Split – Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,
Split – Zagreb, 2003., 445 str.

Ova knjiga zanimljivog, a neupućenima možda i nejasnog naslova, zbornik je znanstvenih radova nastalih u sklopu projekta *Triplex Confinium*¹ (utemeljenog 1996. suradnjom Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjeka za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti i Odsjeka za jugoistočnoeuropsku povijest Sveučilišta u Grazu²), a pripremljenih za treću međunarodnu projektnu konferenciju održanu u Zadru 2000. godine. Ova je konferencija na mala vrata u hrvatsku historiografiju uvela novi pravac, točnije znanstvenu

disciplinu u svijetu prisutnu već tridesetak godina – ekohistoriju³ – povijest ljudskog okoliša i čovjeka kao dijela tog okoliša. Ekohistorijski pristup u povijesnim istraživanjima polazi od osnovne ideje da su »povijest i ljudi i vremena i prostori«⁴, a pretpostavlja multi- i transdisciplinarno balansiranje između makro- i mikrohistorijskih istraživačkih metoda.

Zbornik je podijeljen u četiri tematska dijela, ovisno o tome na što su autori znanstvenih radova stavili naglasak: na promatranje prirode, promišljanje prirode, korištenje prirodnih resursa ili mijenjanje prirode pod utjecajem čovjeka.

Prvi dio knjige, »Promatrajući prirodu«, tematski obuhvaća radove u kojima je prirodna sredina »tromeđe« u prvom planu. Znanstveni rad Damira Magaša pod naslovom »Geografske odrednice

1 Sam naziv *Triplex Confinium* odnosi se na toponim (Medviđa glavica na Debelom brdu kod Knina) nastao nakon mira u Srijemskim Karlovcima (1699.), a označuje mjesto susreta i međunarodnopravno reguliranu granicu između Osmanskog Carstva, Habsburške Monarhije i Mletačke Republike. *Triplex Confinium* često se prevodi kao *Tromeđa* označavajući pritom samu točku razgraničenja imperijalnih sustava, a u historiografskoj je upotrebi i termin *tromeđa* koji obuhvaća čitav pogranični prostor sa sve tri strane imperijalnih granica (Drago Roksandić, *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500.-1800.*, Barbat, Zagreb, 2003, 173.).

2 Više o projektu vidjeti u: Drago Roksandić, *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500.-1800.*, Barbat, Zagreb, 2003.

3 Više o »hrvatskoj ekohistoriji u nastajanju« i važnosti ekohistorijskih istraživanja vidjeti u pogovoru knjige R. Delort i F. Walter, *Povijest europskog okoliša*, Barbat, Zagreb, 2002. (pogovor: D. Roksandić).

4 , *Triplex Confinium (1500.-1800.)*. Ekohistorija, ur. D. Roksandić i N. Štefanec, Književni krug Split – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Split-Zagreb, 2003, 5.

nastanka karte Matea Pagana: *Cijeli okrug Zadra i Šibenika (Tutto el contado di Zara et Sebenicho)*, Venecija, oko 1530.« donosi nam sustavnu analizu toponima sjevernoistočnog dijela te karte, ukazuje na prevagu slavenskih toponima i proučava toponime i ostali sadržaj karte s ekohistorijskog aspekta kako bi iz njih iščitao prirodno-geografske i društveno-geografske uvjete na tom području u prvoj polovici 16. stoljeća.

Dubravka Mlinarić, koja komparira ranonovjektivne toponime iz prvog hrvatskog romana *Planine Petra Zoranića* (1536.) i toponime zemljovida *Tutto el contado di Zara et Sebenicho* (1530.), dolazi do zaključka o koliziji književnih i kartografskih toponima, a problematizira i mogućnost korištenja književnih izvora u ekohistorijskim istraživanjima. U svojem istraživanju povijesti »tromeđe« kartografske izvore koristi i Josip Faričić – i to kartu Slavonije, Hrvatske, Bosne i dijela Dalmacije koja je 1595. objavljena u zbirci karata G. C. Mercatora *Atlas sive Cosmographicae Mediationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura*.

Mirela Slukan-Altić je, analizirajući habsburške i mletačke katastarske izvore iz 18. stoljeća, »Komparativnom analizom kulturnog pejzaža ruralnih naselja mletačke i habsburške krajine« nastojala ukazati na to kako se različiti odnosi Mletačke Republike i Habsburške Monarhije prema krajinama i krajišnicima odražavaju u izgledu i strukturi naselja (povezano s time i zemljišnih čestica) nastalih na području »tromeđe« u 18. stoljeću.

Borna Fürst-Bjeliš, Giovanni D'Alessio i Olga Diklić usporedbo dvaju mletačkih katastarskih primjera iz 18. stoljeća (tzv. Vendramin katastar 1709/11. i Grimani katastar, 1756.) u »Mletački katastar 18. stoljeća i ekohistorijska evaluacija Tromeđe« određuju tip i evoluciju agrarnog pejzaža Triplex Confiniuma, a dotiču se i (ne)mogućnosti korištenja katastarskog izvora za analizu uvjeta prirodne sredine. »Nova habsburško-osmanska granica u Pounju krajem 18. stoljeća i jedan osmanski dokument iz 1795.« Dina Mujadževića pokušaj je prezentiranja novih spoznaja o razvoju hrvatsko-bosanskohercegovačke granice u Pounju na osnovi izvornog osmanskog spisa o razgraničenju iz 1795. (tzv. hududnama). Članak donosi i hrvatski prijevod teksta hududname.

O zanimljivim karakteristikama klime, vremenskim nepogodama te poplavama, bolestima i gladnim godinama koje su utjecale na život ljudi Bosne i Hercegovine u 18. stoljeću sistematizirano piše Snježana Šušnjara u radu »Izvori bosanskih franjevaca o prirodnim nepogodama u Bosni i na Tromeđi u 18. stoljeću«.

Širim europskim kontekstima interesa Alberta Fortisa, Ivana Lovrića i Balthasara Hacqueta za »dobrog divljaka«, tj. Morlaka bavio se Marin Knezović u radu »Morlak kao prirodni čovjek u djelima Alberta Fortisa, Ivana Lovrića i Balthasara Hacqueta«.

Željko Holjevac se u radu »Ljudi, voda i prirodna sredina na Triplex Confiniumu: Vukasovićeve i Hacquetove ekohistorijske opservacije u Lici i Krbavi u drugoj polovici 18. stoljeća« bavi opisima Like i Krbave iz 1770-ih i 1780-ih, a naglak stavlja na značenje voda u krškoj prirodnoj sredini i životu ljudi »tromeđe«.

Cjelinu »Promišljajući prirodu« (drugi dio knjige) u kojoj su okupljeni radovi što se koncentriraju na doživljaj prirode čovjeka s »tromeđe« otvara znanstveni rad Suzane Marjančić »Hijerarhizacija života u Kavanjinovu »univerzalnom epu« *Povijest vandelska*: prilog kulturnoj botanici i kulturnoj zoologiji«. Valentina Gulin-Zrnić u svojoj studiji »Čovjek i priroda poliptih 18. stoljeća« nastoji definirati poimanje odnosa čovjek i priroda naglašavajući pritom kompleksnost tog odnosa, služeći se ljetopisnim zapisima makarskog franjevca Gojaka, Lovrićevim *Bilježkama o putu po Dalmaciji*, Garanjinovim *Političko-ekonomskim razmišljanjima o Dalmaciji* te dalmatinskom lirskom i epskom usmenom književnošću kao izvorima.

Analizom percepcije prirodne okoline i pokušajem stvaranja mentalne mape (topografije i geografije) prostora »tromeđe« u slabo poznatom djelu *Plorantis Croatiae secula duo* Pavla Rittera Vitezovića razumijevanju odnosa čovjek i priroda svojim je znanstvenim radom pridonijela Zrinka Blažević. Odnos čovjeka i jezera od vremena Vojne krajine pa sve do prvog pokušaja stvaranja nacionalnog parka (1928.) i konačnog proglašenja Plitvičkih jezera nacionalnim parkom (1949.) nastojao je rasvijetliti Stefan Halikowski Smith u znanstvenom radu zanimljivog naslova: »Od Vojne granice do nacionalnog parka: Otkriće Plitvičkih jezera«.

Kakvo je praktično i ekonomsko značenje u ranonovovjekovnoj realnosti »tromede« mogla imati priroda donosi tematska cjelina (treći dio knjige) »Koristeći prirodu«. U radu »Vlaška sela, pašnjaci i čifluci: krajolik osmanlijskog prigraničja u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću« (autorka: Snježana Buzov) se na osnovi osmanlijskih ranonovovjekovnih poreznih izvora nastoji istražiti kako je dolazak Osmanskog Carstva kao nove imperijalne sile s novim sustavom vrednovanja i iskorištavanja okoliša uvjetovao promjene u kraljiku onovremene Dalmatinske zagore. »Turska osvajanja i ekosistemske tranzicije u Lici i Krbavi na prijelazu iz kasnog srednjeg vijeka u rani novi vijek« obradio je Marko Šarić postavljajući važno pitanje kako je iščezavanje srednjovjekovne društvene i etno-demografske strukture te opadanje gospodarske aktivnosti utjecalo na sam izgled i karakter prostora i stanovništva »tromede«.

Prirodnom sredinom i njezinim elementima u južnoslavenskim epskim pjesmama pozabavio se Ivan Mimica, a u radu »Antroponimi tromede motivirani prirodnom sredinom (u 17. i 18. stoljeću)« Živko Bjelanović analizira prezimena, imena i nadimke ljudi kako bi otkrio značenjsku povezanost tih antroponima s prirodnom osnovom, biljnim i životinjskim svijetom. Zanimljivu temu ishrane krajišnika i načina pripreme jela i pića Karlovačkog generalata obradio je Ivan Jurišić.

Na temelju istraživanja izvora dalmatinskih autora pisanih talijanskim jezikom Jelka Vince-Pallna u radu »Ekohistorija morlačkog načina života druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća« ekohistorijskim pristupom nastoji objasniti morlačka obilježja kao što su npr. odnos prema tradiciji, gradu, obradi zemlje, način privređivanja, gostoljubivost i slično, odbacujući pritom prevladavajuće mišljenje o ekološkom determinizmu u ekološkoj antropologiji.

Četvrti dio Zbornika (»Mijenjajući prirodu«) naglasak stavlja na, u posljednje vrijeme sve aktualnije, vidljive i nevidljive, posljedice čovjekove aktivnosti na sam izgled, ali i valorizaciju i eksploataciju prirodne osnove u ranonovovjekovnom razdoblju. Polazeći od osnove da prirodna i ljudska okolina čine nedjeljivu cjelinu (ekosistem) i od spoznaje da su za socijalnu strukturu »tromede« posebno značajni prirodni uvjeti,

Šime Pilić (»Socijalna ekohistorija krajeva uz rijeku Krku 1500.-1800. u suvremenim putopisima«) ekohistorijski istražuje prostor lijeve i desne obale Krke donoseći pritom i bibliografiju objavljenih radova i izvora relevantnih za daljnji razvoji socijalne ekohistorije tog prostora.

Doprinos razumijevanju procesa deforestacije Velebitske primorske padine i »skidanju krivnje« s Mlečana za ogoljelost tog prostora, donosi rad Nataše Štefanec »Trgovina drvetom na Triplex Confiniumu ili kako izvući novac iz senjskih šuma (1600.-1630.)?« temeljen na istraživanju dokumentacije o habsburško-mletačkim pregovorima o sječi i prodaji drva iz prve polovice 17. stoljeća koja se čuva u bečkom Haus-, Hof- und Staats Arkiv.

Sličnu problematiku velebitskih šuma i aspekte habsburške službene šumarske politike na velebitskom području obrađuje i Anna Maria Grünfelder (»Velebitske šume od 16. do 18. stoljeća«) analizirajući mletačke i habsburške izvore, kronike, vedute, dnevničke i službene akte. Vrlo sistematizirani i statistički odrađeni pregled iskorištavanja drveta i krčenja šuma na velebitskom prostoru u prvoj polovici 18. stoljeća donosi rad Karla Kasera »Uništenje šuma na obalnom kraškom području hrvatske Vojne krajine u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegovi demografski, privredni i socijalni uzroci« gdje autor razmatra zbog kojih je antropogenih utjecaja došlo do gotovo potpunog ogoljivanja primorskog krša i djelomičnog ogoljivanja planinskog krša na području Vojne krajine.

Jedan od rjeđih radova u ovom Zborniku koji se fokusira samo na prostor s Osmanske strane »tromede« je rad Samuela Wilcocksa »Turska uprava nad balkanskim rudnicima srebra u prikazima zapadnih putnika« u kojem autor predočava rudarenje srebra i opadanje rudarske aktivnosti na Balkanu nakon srednjovjekovnog maksimuma proizvodnje.

Hrvoje Petrić u posljednjem objavljenom znanstvenom radu u zborniku (»Odnos čovjeka i okoliša na višegraničju: Torčanska Podravina tijekom druge polovice 18. stoljeća«) radi odmak od dinarskog prostora »tromede« i prepoznaje još jednu povijesno uvjetovanu tromedu na ranonovovjekovnom hrvatskom prostoru na kojoj čovjek živi u

međuodnosu s prirodnim okolišem – to je prostor *Podravske višegraničja*⁵ gdje »tromeđa« označava granicu Vojne krajine, Civilne (Banske) Hrvatske i ugarskih županija (Zaladske i Šomodske).

Polazeći od shvaćanja o nerazlučivosti čovjekovog identiteta i okoliša u kojem živi i kojega je dio, ekohistorijska istraživanja prostora *Triplex Confiniuma* od neprocjenjive su važnosti za razumijevanje svakodnevnog života ranonovovjekovnog krajišnika, ali i širih društvenih i povijesnih procesa na tom prostoru sraza, ali i kulturne interakcije triju velikih imperija. Radovi objavljeni u ovom Zborniku metodološki su putokaz svima koje zanimaju odnosi čovjek-okoliš kroz povijest, ljudski doživljaj okoliša u konkretnom prostoru i vremenu, mijenjanje okoliša pod utjecajem antropogenih faktora, ali i utjecaj okoliša na život »malih ljudi«, a preko toga i na kompleksna povijesna kretanja. Čitavim projektom *Triplex Confinium* nastoji se napraviti odmak od sveprisutnih makrohistorijskih istraživanja, a ovaj je Zbornik, premda svi radovi u njemu nisu u potpunosti ekohistorijski (ali su svakako interdisciplinarni), prvi korak prema široj popularizaciji mikrohistorijskih i komparativnih pristupa u rješavanju povijesnih (i historiografskih) problema.

---

5 *Podravska višegraničja* je subprojekt projekt *Triplex Confiniuma*.

PRO TEMPORE

časopis studenata povijesti

Zagreb, 2005.

PRO TEMPORE

Časopis studenata povijesti
godina III., broj 3, Zagreb, siječanj 2006.

Glavna i odgovorna urednica
Maja Crnjac

Uredništvo
Ivan Basić, Maja Crnjac, Goran Miljan, Tin Pongrac, Jasmina Skočilić

Grafički urednik
Robert Borenić

Lektura i korektura
Jasna Šarić, Maja Crnjac

Prijevodi sažetaka na engleski jezik
Branimir Bekavac

Izdavač
ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Tisak
Profil International

Naklada
500 primjeraka

Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i izdavačke kuće Profil International. Klub i uredništvo ovim putem im se zahvaljuje.

Adresa uredništva: ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

E-mail: isha-zg@net.hr

Srdačno zahvaljujemo izdavačkoj kući Profil International na susretljivosti i financijskoj potpori u tiskanju ovoga broja.